

KOVÁCS ISTVÁN

Lantos János üldözött szekérkeháza

Móricz Zsigmond sokszor idézett gondolata szerint az ember az, akivé, amilyenné nyolc-tíz éves koráig formálják élményei. Ezt személyiségemben bizonyítottnak érzem. Vagyis több mint fele részben azokból az impulzusokból szervesülök lélekben és szellemben, amelyek 1946 és 1951 között Igriciben (és a szomszédos Mezőcsáton) nagyanyámnál és nagynénéimnél értek. Az természetesen csak később tudatosodott bennem, hogy történelmünk egyik legtragikusabb időszakában eszmélkedtem. „Oly korban éltem”, amikor a magyar falu szétverése, a parasztság felszámolása, a nemzeti közösség szétzilálása, a társadalom kommunizmusnak nevezett modern rabszolgasorba taszítása folyt. A magtárrá alakított faluszéli kastély kisiklatta a mesék kacsalábon forgó várát teremtő képzeletemet. A kocsiszínbén sorsukra várakozó hintók, bricskák, homokfutók kísértettek mozdulatlanságukkal, árvaságukkal. Akárcsak a felfordított, égre vicsorgó boronák a kastély mögött húzódó elgazosodott arborétumban. Kínálkozó volt a kép: a kocsik helyén mintha csontvázak ültek volna. Amikor összeszedve minden bátorságomat fölkapaszkodtam valamelyikük mellé a bakra, meghallottam a vágóhídra vitt lovak elhaló nyerítését a végtelenből. Láttam a végtelent: üres legelő volt az örökké havazó éjszakában...

A traktoroké a jövő – hallottam a gépállomáson az olajtól lucskos káromkodásokba fulladt varázsszavakat. Azok voltak, merthogy elhangzásuk után felpöfögött egy-egy masina. Sohasem ültem nyergükben. Pedig szerettem volna, de hatalmas hátsó kerekük miatt féltém tőlük. Ilyen körmösök rótták éjszakánként a felszántandó dombhátakat. A dinnyeföld örkunyhójából néztük őket. Úgy éreztem, reflektoruk fénynyalábja végigsuhant a községtábla szégyentábláján, amelyen nagyanyám neve is olvasható volt: özvegy Nagy Pálné nem teljesítette a beszolgáltatást.

Nagyanyám nem mutatta, hogy szégyellené magát emiatt. Vasárnap délutánonként fölterte megdrótozott okuláréját, és kezébe vett egy nagy könyvet. Hogy olvasni tudja – ahogy ő mondta – az Írást... Amit a Jó Atya mondott... Mert minden odafönt dől el... Érteni véltem: *odafönt*... Akkor igen. Később átváltozott a tartalma: Budapestet, Budapest pedig a pártközpontot jelentette.

Az idézett korszak személyes élményei a kiegyenlítetlen tartozás lélekemésztő súlyával egy éve kísértenek nap nap után. Azóta, hogy Oláh János *Száműzött történetek* című novelláskötetét olvastam. Rádöbentem közös bűnünkre, hogy kortárs próza- és drámairodalmunk mennyire elmenekült e talán még Trianonnál is súlyosabb drámánk, a magyar parasztság elpusztításának „rémregénye” elől... A rémregény megírása elől. De kerülté időközben elhalt szociográfiánk is, és lényegét alig érintette, alig érinti történetírásunk. A kollektív hallgatásból fakadt lelkiismeret megrendültsége is szól Ágh István *Olvasónapló* című „versrecenziójából”, amelynek megírására Oláh János fent említett könyve ihlette:

*Mert odafönt dől el minden lenti esemény,
s a végeredmény országszerte ugyanaz,*

*lehet nagyberki vagy iszkázi árnyalat,
egyetlen titkos rémregény a szóbeszéd,
nem volt még soba annyira gyűlöletes
az írott szó, a faliújság, ívpapír,
akit kiírtak, vagy aki alá nem írt,
maga élt meg egy száműzött történetet.*

Nagyberki és Iszkáz helyébe akár Mezőcsát és Igrici is beírható, vagy bármely más magyarországi település. A helységnévtáblák pedig a magyar parasztság fejfái. Versét Ágh István az alábbi szakasszal fejezi be:

*Lebettiünk volna legutolsó nemzedék,
másfelől nézve ugyancsak azok vagyunk,
ha túléljük az atomkorszak kezdetét,
akkor is velünk fejeződik be a múlt,
s ami utánunk, nem azért mert nélküliünk
lesz teljesen más, attól, mert az unokák,
ilyen száz évre, mienknél sokkal különb
kort érdemelnek legalább, s egyáltalán.*

Sztálin 1945-ben azzal biztatta legjobb tanítványát, Rákosit, hogy most elvtársaival bármit megtehetnek, mert mögöttük áll a hatalmas Vörös Hadsereg. Ennek ellenére és a választási manipulációk dacára az 1945-ös őszi választáson a Magyar Kommunista Párt a szavazatoknak csak 17 százalékát szerezte meg. Győztes a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt lett, amely egymaga is kormányt tudott volna alakítani. Tudott volna, demokratikus keretek között. A Vörös Hadsereg jelenlétében, amelynek fontosságára Sztálin felhívta Rákosi figyelmét, koalícióra kellett lépnie a kommunistákkal (is), akik a hatalombirtoklás szempontjából legfontosabb minisztériumok, hivatalok élére kerültek.

A kommunistákat sokkolta a vereség. A régóta esedékes földosztás, amelynek során egy-egy jogosult maximum 15 hold földet kaphatott, már őszig megtörtént. A kommunisták erőszakolták ki minden átgondoltabb előkészület nélkül azzal a céllal, hogy az így biztosan megnyert parasztság segíti a hatalomátvételüket. Ennek érdekében Rákosi még arra is ünnepélyes ígéretet tett, hogy Magyarországon sohasem vezetik be a kolhozrendszert. A parasztok azonban a földreform radikális támogatása ellenére sem bíztak a kommunistákban, s döntő többségük a kisgazdákra szavazott.

Nemcsak a Moszkvából hozott mindenre kiterjedő instrukció, hanem az 1945-ös választási tapasztalat is arra sarkallta Rákosit és társait, hogy a parasztsággal – a legerőszakosabb eszközöket is alkalmazva – mielőbb leszámoljon. Bevetett fegyvereik közül leghatásosabb volt az, hogy kulákká nyilvánítottak mindenkit, akinek a birtokában 25 holdnál több föld volt, második lépésben már azokat is, akik ennél kevesebb volt. A kulák meghatározása egy egyszerű és egy összetett mondatból állt: „A kulák kizsákmányoló. Az a kulák, aki rendszeresen bérmunkát vesz igénybe, tehát kizsákmányol.” Ehhez társult Lenin intelme: „A kulák, ha érzi az erőt, alkalmazkodik...” Az erőt minden magyar parasztnak éreznie kellett, minden parasztnak alkalmazkodnia kellett. Az alkalmazkodás

egyét jelentett a belépési nyilatkozat, „az ívpapír” aláírásával, a kollektív gazdálkodásban való részvétellel, az önfelszámolással.

Őze Sándorné és Őze Sándor 2005-ben megjelent *Magyar parasztpallada* című könyve több szempontból is fontos dokumentumkötet. Egyrészt tudatosítja azt, hogy a sztálinista diktatúra ellen nemcsak a rákosista hatalomból kiábrándult (bár annak megszerzésében buzgón részt vett) kommunisták fordultak szembe, hanem az ország legkülönbözőbb részein már jóval korábban a parasztság is. Erről ezideig csak néhány, eltérő színvonalú munka számolt be. Másrészt a kötetben közreadott visszaemlékezések, bemutatott egyéni sorsok révén a dél-alföldi parasztság szétverésének, kolhozba kényszerítésének különféle módjairól, valamint a nemegyszer gyanús személyek által inspirált ellenállás szervezéséről is képet kapunk. Az internálás, a bebörtönzés és nem egy esetben a kivégzés ebben a világban tragikus perspektíva lehet.

Napjainkban, amikor napirenden van a termőföld védelme a külföldi spekulációval szemben, fontos annak tudatosítása, amely részben e könyv tárgya: miként tették tönkre a trianoni béke után a Dél-Alföld homokvidékein hihetetlen szorgalommal létrehozott mintagazdaságokat, s nyomorították meg 1945 után azok „kuláknak” kikiáltott tulajdonosait. Visszaemlékezései közül két történetet emelnék ki: a Gregus-családét és Lantos Jánosét.

Az ötven évvel azelőtt úttörő szerepet vállaló idős Gregus Mátéről Féja Géza és Illyés Gyula is írt. Nem véletlenül. A Gregus család többször adott helyet népi írók találkozásainak. Féja Géza *Viharsarok* című könyvében olvasható: „Idősb Gregus Máté majdnem félszázaddal megelőzte korát, az alföldi homokon megalapította a gyümölcsös parasztbirtokot. Tizenhat hold kopasz, pusztai földet, legelőparcellát örökölt negyven esztendeje. Ballang, királydinnye, pitypang és búzavirág termett rajta. Egy malmot és három tanyát épített azóta, egyik itt fekszik az állomás közelében, s fia, az ifjabb Máté vezeti. 47 hold földje van a tanyának, tíz hold belőle dróttal kerített epreserdő. Baromfit tenyésztnek benne. Az eper egész nyáron keresztül táplálja a nemesített parlagi fehér baromfit. [...] A terület többi része, 37 hold, végig gyümölcsös. Őszibarackerdő, almaerdő, gyönyörű jeruzsálemi szilvák, cseresznye, nemesített meggy. 60 000 darab facsemeteje van. 40 000 darab eladásra kész. Negyvenöt fajta rózsájuk van, kétezer anyatóvel. A gazdasági udvaron szeszfőzdét rendeztek be, a birtok és a szeszfőzde évente átlag háromezer pengő adójövedelmet ad az államnak s a községnek. Két munkáscsaládnak ad egész évi kenyeret, ezenkívül 18–20 napszámot foglalkoztat ez a kisbirtok 100–100 napon keresztül. [...]

A Gregus tanya nevelőmunkája felbecsülhetetlen. Némelyik napon öt-hat szekér fordul be a tanyára tanulni vágyó paraszttal. Ez a kis gyümölcserdő minden iskolával felér.”

Tevékenységének további eredményeit is érdemes idézni: „A parasztbirtokosok között a Pusztán első volt, aki a tömegáru-termelés szükségességét felismerte, és az egységes fajtajelleg előállítását szorgalmazta.

Különös figyelmet érdemel az is, hogy tudásával, szorgalmával és vállalkozásaival nemcsak a saját vagyonát növelte, hanem igyekezett a Pusztai kisárutermelő népét is jobb gazdálkodásra bírni, és ezért áldozatokat is hozott. [...]

A parasztszövetkezetnek is ő volt az úttörője ezen a vidéken. A birtokos parasztság gazdasági érdekszövetkezete volt ez, ahol a napi árfolyamnak megfelelően értékesítették

áruikat, és ezzel megszűnt vagy enyhült a függőség, amit a nagykereskedők diktáltak szabott áruikkal. Ezenkívül igyekeztek beszerezni és mérsékeltebb haszonnal eljuttatni a paraszti gazdaságok számára mindazt az ipari terméket, amire szükség volt. [...]

A régi csárdát orvoslakásnak alakíttatja át. A bába és az állatorvosi állás szervezése is az ő nevéhez fűződik. Iparosokat, kiskereskedőket telepített le... Kiharcolja, hogy építsen a MÁV vasútállomást. A vasútnál eléri az oda-vissza utazás kedvezményét, a darabáru-forgalom növelését, az állatrakodó építését.”

Gregus Mátéhoz hasonló gazda több is volt a tanyavilágban. Ezek a gondolkodó, szorgalmas, művelt, a közösség érdekében is cselekvő, nagy tekintélyű, megvesztegethetetlen emberek jelentették a legnagyobb veszélyt a berendezkedő kommunista hatalom számára.

Id. Gregus Máté 1938-ban hetvenhét éves korában meghalt, így csak a gazdaságot továbbvivő, gyarapító gyermekeire, unokáira tudott lesújtani a kommunista diktatúra.

Az egyik unoka, Gregus Imre visszaemlékezése mindennél érzékletesebben bemutatja azokat a közismertnek vélt eszközöket, módszereket, amelyekkel a magyar parasztságnak előbb a módosabb rétegét, majd az úgynevezett középparasztságot, végül az egész magyar parasztságot felszámolták: „A Rákosi- és a Kádár-rendszerben az volt az elv, hogy egy határrészen kifigyeltek egy tekintélyesebb, népszerűbb embert, és akkor okot kerestek rá, hogy internálják, lecsukják, és ezen keresztül a többieket megfélemlítsék.

Indokok a bebörtönzésre:

A vetéstervezés nem teljesítése. – Minden gazdaságra kiszabták, hogy mennyi ipari növényt vessen, mint például kender, len, cukorrépa, napraforgó, gyapot. Kukoricának, takarmánynövényeknek alig maradt földterület. Dűlőbiztosok jártak ellenőrizni, mérni, hogy elvetette-e a gazda a rászabott ipari növényt. Felmérték a területet. Volt, akit azért is elvittek, mert két sor cukorrépával kevesebbet vetett, mint amit ráosztottak.

A termés gondatlan kezelése. – Ha elszóródott a gabona aratáskor, vagy ráfogták, hogy elszóródott; ha a szénakazal alját kikaparták a tyúkok, és nem volt aznap körülgeblyézve.

Sok embert elvittek, mert nem teljesítette a beszolgáltatást. Egy család fejadagján és a vetőmagján kívül nem maradhatott semmi. Később már a vetőmagnak hagyott gabonát is elvitték beadásba, és a kulákoktól a kenyérnek valót is.

Az 1951-es év nagyon szegény év volt. Az állatoknak nem volt takarmány. A napraforgó üres tányérját megdarálták, összekeverték lótrágyával, azzal etették a disznókat. A tehén és a ló szalmát és kukoricaszárat evett.

Egyesek meghagyták a kelésbúzákat, mert nem volt vetőmag, hogy kenyérnek valót vessenek. Azért vitték el a gazdát, mert nem vetett búzát, szabotálta a népi demokratikus rendszert. [...]

Volt, akit gyújtogatás vádjával vittek el, ezért különben halálbüntetés járt. Felgyújtották a szalmakazalt, és elvitték a gazdát. Hasonló eset történt Székkutason is, amikor a Petőfi tiszteletében tűz keletkezett. Füvesi János volt az éjjeliőr. Ráfogták, hogy ő gyújtotta fel az istállót, és Szentesen felakasztották érte. [...]

Az adó kifizetése teljesíthetetlen feladat volt, mert ha az ember egyik nap kitisztázta a tartozását, másnap már újabb adót róttak ki rá. [...] Aki nem bírt fizetni, annál foglaltak. [...] Elvitték az állatokat, bútort, gazdasági felszerelést, még az ágyba való dunnát is.”

Berecz János *Ellenforradalom tollal és fegyverrel* című több kiadást megért hírhedt munkájában van egy bekezdés, amely jól kiegészíti Gregus Imre vallomását: „Az ellenség »ke-

resésének« és az adminisztratív módszerek túltengésének méreteire utal, hogy 1951 és 1953. május között, két év és négy hónap alatt a rendőrség mint kihágási bíróság kereken 850 000 esetben szabott ki büntetést, túlnyomó többségében pénzbírságot. A bíróságok 1950 és 1953. I. negyede között, három és egynegyed év alatt 650 000 személy ügyével foglalkoztak, és 387 000 személy ellen hoztak elmarasztaló ítéletet. Jellemző adat az is, hogy 1952 és 1955 között, tehát négy év alatt 1 136 434 ember ellen tettek feljelentést, és indítottak vizsgálatot. A feljelentett személyek 45%-a, 516 708 fő ellen emeltek vádat, és hoztak elmarasztaló ítéletet. Az elmarasztaló ítéletek jelentős része a dolgozó parasztokat sújtotta a kötelező termésbeadás nem megfelelő teljesítése miatt...”

Jó volna tudni, hogy ugyanezért „a bűnért” 1948 és 1951 között hány parasztot ért megtorlás. És hogy hány parasztot öltek meg Rákosi és cinkostársai rémuralmuk alatt, mint ahogy ifj. Gregus Mátét is megölték. Nagybátyja életének utolsó drámai szakaszáról így számol be Gregus Imre: „Őt 1950-ben vitték el. Indok: feljelentés elmulasztása. Ez teljesen koholt vád volt. Egy szó nem volt belőle igaz. Két év börtönbüntetésre ítélték. Először a szegedi Csillagbörtönben raboskodott, majd Hartapusztára vitték, ott rabgazdaságban dolgozott az 1952-ben bekövetkezett haláláig. Már csak a holttestét hozhatták haza gyermekei.” Már aki nem ült börtönben. Mert Jánost fegyverrejtegetés vádjával szintén elítélték. (A pisztolyt az ÁVO-sok helyezték el a színbén.) Mátét pedig akkor tartóztatták le a vasútállomáson, amikor édesapja láthatásáról visszaérkezett az édesanyjával. A család brutális felszámolása egyrészt azt a célt szolgálta, hogy a maradék birtokot is elkobozzák, és beolvasszák az ekkor alakult Petőfi termelőszövetkezetbe. A kommunista terrorgépezet kollektív célja az volt, hogy a legtekintélyesebb gazdák likvidálásával rettegést keltsenek, és azonnali önfeladásra sarkallják a kolhozosítással még szembenálló gazdákat.

Lantos János kálváriáját pár sorban foglalják össze a kötet szerzői. Háromholdas szegényparasztként elvileg kegyeltje lehetett volna a rezsimnek. Ha nem követ el végzetes, a kommunisták által megbocsáthatatlan hibát. Azaz, ha nem segíti elköltöztetni a tanyájából kiebrudalt Fejes Istvánnét, akinek férjét izgatás miatt lecsukták. A emberi közösségekben magától értetődő felebaráti jócselekedetért az egyedül élő Lantos Jánost is elüldözték a tanyájából. És nem hagytak neki békét sehol, ahol befogadták. Valódi földönfutóvá akarták tenni. Összetákolta magának egy házikót, tett alá négy kereket, hogy húzni tudja. És abban lakott.

Lantos János üldöztetése Michał Drzymała negyven évvel azelőtt tanúsított sajátos ellenállására emlékeztet. Michał Drzymała a Német Császárság alattvalójaként a felosztott Lengyelország Poroszországhoz csatolt részén, az egykori Poznańi Nagyhercegség területén lakott. A lengyel államiság bölcsőjének számító országrészben Bismarck halála után teljes fordulatszámmal folyt a germanizálás. Ez volt az oka annak, hogy a lengyel nemzetiségű Drzymała, miután 1904-ben telket vásárolt magának, nem kapott rá építési engedélyt az illetékes porosz hatóságtól. Tiltakozásul a lengyel paraszt cirkuszos kocsit vásárolt magának, beállította kertjébe és abban lakott. Hivatalos iratban tudatták vele, hogy a „lakókocsi” huszonnégy óra elteltével háznak számít. Drzymała válaszul minden nap néhány méterre arrább állította a kocsit, mondván, hogy járműre nem vonatkozik az építési engedély.

Öt évig küzdött a porosz hivatalokkal. Konok harca a lengyel nemzeti ellenállásnak is jelképe lett az I. világháború kirobbanása előtt. Küzdelmének története a „lakókocsi”

fényképével együtt bejárta a világsajtót. Henryk Sienkiewiczen és Bolesław Pruson kívül Lev Tolsztoj is írt róla. Megérte Lengyelország helyreállítását. Halála előtt két évvel, 1937-ben megkapta Lengyelország Újjászületésének Tiszti Keresztjét, s a falut, ahol „lakókocsijával bolygott”, róla nevezték el.

De ki tudott, ki tud Lantos János hősi helytállásáról és üldöztetéséről? Tudomására jutott-e a világnak az ő rabszolgamód ide-oda vontatott „lakókocsija”? Kapott-e posztumusz kitüntetést a rendszerváltozás után? A kommunisták egyik célja, a felejtés már-már megvalósultnak ígérkezik.

A nagy cél persze a magyar nemzet meghunyászkodó lakossággá silányítása, a magyar társadalom arctalan masszává gyúrása volt. Ebben Rákosiék számára átmeneti akadályoztatást jelentett Nagy Imre hatalomra kerülése 1953-ban, s dicstelen uralmukra kis híján pontot tett az 1956-os magyar forradalom. Rákosi művét Kádárnak kellett befejeznie, aki elődje kegyetlen cinizmusával, az 1956 utáni megtorlás gátlástalanságával, de – mint napjaink magyar társadalmának lelki és tudatállapota, megoldandó közösségi gondjainak sokasága bizonyítja – nála maradandóbb eredménnyel hajtotta végre.

Cyprian Kamil Norwid, a lengyel költészet legnagyobb alakja a nemzet fogalmát a szabadsággal társította, míg a társadalomét a munkával.

Ma egyszerre kell nemzetet és társadalmat építenünk. Konok napi munkával. A szabadságért mindig készen az áldozatra. Tudatában annak, hogy aki halottait elfelejti, azt halottai vádolni fogják. A Rákosi-Kádár-művek csak így omolhatnak le véglegesen. ◀

Otthon (papír, szén, pittkréta; 1987)

KOVÁCS ISTVÁN (1945) költő, író, műfordító, történész, polonista.